

Skärgård

NR 2/2017 - ÅRGÅNG 40 - TIDSKRIFTEN SOM DOKUMENTERAR ETT KULTURARV

SKÄRGÅRDENS MAT

MATHANTVERK / SKÄRGÅRDSPOLITIK / RAGNAR GRANIT

Ragnar Granit, en nervfysiolog med rötter i Korpo

Text: Tom Reuter / Foton ur släktens fotoalbum

Ragnar Granit (30.10.1900 – 12.3.1991) fick Nobelpriset i fysiologi eller medicin år 1967, tillsammans med **Keffer Hartline** och **George Wald**. Han var då svensk medborgare och finns därför oftast inte med på listan över finländska pristagare. Men han var ju född i Finland, studerade i Åbo och Helsingfors och kände en stark kärlek till skärgården. Hans farfar och farmor var från Korpo och Ragnar tillbringade mycket av sin fritid på Vikminne i Korpoström.

Denna betydligt förkortade artikel skrevs ursprungligen år 1989 av professor Tom

Reuter. Den ingick (på finska) i tidskriften "Lääkäri ja vapaa-aika 2B/89".

Barndom och segling

Ragnar Granit är årsbarn med seklet, född hösten 1900. Han har alltsedan 1920-talet varit en skrivande man som skildrat sina lärore, sin forskning och sitt liv i en lång rad artiklar och böcker. Vad som här följer baserar sig huvudsakligen på dessa rika litterära källor, men också på en del strödda minnen från fem årtiondens familjeumgänge, och på en givande intervju i Korpoström i juli 1988.

Ragnar i trädgården på Vikminne.

DESSUTOM HAR jag hittat en och annan talande bild i min fars, **Kurt** ("Titus") **Reuters**, fotografialbum. "Raggen" och "Titus" var klasskamrater i Svenska Normallyceum i Helsingfors, och tillhörde sedan samma seglargång.

Mina första minnen av Raggen Granit är också knutna till segling. Det var tidigt 40-tal, och jag minns att det på grund av de osäkra tiderna krävdes speciella tillstånd för segling mellan Pargas och Korpo. Vi kom från vassvikarna i Pargas till Korpos kargare klippor och glasklara vatten; djupt därnere bland stora svajande tångruskor simmade spiggar och abborrar. På bryggan i

Korpoström stod Raggen som den självklara hövdingen och dirigerade landningsmanövern. Alla stadiga don, nät, linor och flöten i och kring strandboden, vittnade om havets närhet, och från fiskrökeriet kändes en frän doft av bränt enris. På verandan uppe i villan hos **Daisy** och Raggen och deras son **Mickus**, bjöds på rökt sutare och jordgubbar.

Granitarna har varit Korpobor sedan urminnes tider, men just här på Vikminne i Korpoström har släkten hållit till bara drygt hundra år. Ragnar har där restaurerat sin farfars kaptenshem, samma hus där han upplevde sin farfar och farmor under sin barndoms Vikminne-somrar. Där hade den

Ragnar och Daisy på s/y Alone, som de seglade från Stockholm till Korpoström varje sommar.

pensionerade sjökaptenen **Jeremias** och hans hustru ett litet självhushåll med två kor, några får och en gris.

Som överallt i skärgården var korna på sommarbete ute på holmarna, dit de två tjänsteflickorna hade en halvtimmes rodd morgon och kväll. ”Men när det var hårt väder var det styvt arbete att komma dit”, berättar Ragnar nu, trefjärdedels sekel senare, då tog man stora båten och seglade ”och då såg jag nog till att jag var med”. Men tydligen var det mera fråga om att segla än att mjölka, eftersom det hette att ”Ragnar får mjölka oxen”. Så grundlades i varje fall seglarintresset tillsammans med de jämnåriga Åbokusinerna **Lars-Ivar** och **Anders Ringbom**.

Ragnar Granits far, **Arthur Wilhelm Granit**, var forstmästare och hade tillbringat sju somrar som kartograf och skogstaxerare i Enare lappmark. Men under Ragnars barndom skötte han sin skogsbyrå i Helsingfors och familjen bodde då i Åggelby, där Ragnar alltså tillbringade vintrarna. Med sjökaptensens ”urbaniserade” barn kom det också in vissa element av sommargästtillvaro till Vikminne. De traditionella allmogebåtarna kompletterades med en långkölad tvåmastad slup som Ragnars farfar Jeremias låtit bygga i Nagu. Det var i den de tre pojkarna Ragnar, Lars-Ivar och Anders lärde sig segla. Den slupen finns för övrigt numera på Sjöfartsmuseet i Helsingfors. ”Att få den över stag vid kryssning var ett

Segling i Vikminne.

konststycke”, säger Raggen. Hans första egna båt var Sjöfröken. Den ses på bilden härintill tillsammans med den granitska klanen samlad på Vikminne brygga inför en tur till Utö. Dit seglade man för att pilka torsk.

RAGGEN BERÄTTAR att han som ung medicinare, alldeles i början av 1920- talet, var på Utö där han träffade ”**Sälkungen**” (**Mauritz Öhman**). Öhman hade värk och Ragnar ordinerade salicylsyra. Värken försvann, och som belöning blev Ragnar inbjuden till att pilka torsk på de öhmanska ”torskrummen” (speciella platser där torsken samlas och hugger), som finns inritade i Öhmännens ”torskbibel”. Jag förmodar att en sådan bok ackumulerar en avsevärd

lokalkänedom; **Eskil Öhman**, Mauritz’ sonson, är idag sjunde eller åttonde generationen Öhman på Utö.

Personligen kan jag inte påminna mig att Raggen skulle ha visat något brinnande intresse för fiske; för honom har det varit mera rutinarbete än passion. I samband med intervjun för *Lääkäri ja Vapaa-Aika* frågar jag hur det förhåller sig med saken. ”Det var så”, förklarar Raggen, ”att efter en sommar vid Kiantajärvi i Suomussalmi där jag var 1914 för att lära mig finska, och där jag fiskade harr och öring i forsarna, har det tamare skärgårdsmetandet inte riktigt smakat”.

Seglingen däremot blev ett mera varaktigt intresse. Båtarna har varierat från ”Sjöfröken”

VI GLED IN I EN VIK NÅGONSTANS I SKÄRGÅRDEN, OCH JAG SÅG INGENTING

(1919-1926) och "Bachelor" (1926-1936) ritad av **Gabriel Gestrin**, till den Estlander-ritade sexan "Carmela" (1937-1946) och "stor-tumlararen" "Alone" (1946-1960), som var ritad av **Knud Reimers**. Beträffande "Alone" minns jag personligen framför allt det att man i den bodde betydligt mera komfortabelt än i min pappas båt.

Från Granits bok "Hur det kom sig, Forskarminnen och motiveringar" (Nordstedt, 1983), citerar jag följande stämningsskildring från Alone-seglatserna. "Efter kriget blev det möjligt att segla till Vikminne för sommarferien och tillbaka till höstterminen. Det var lugnare segling i vårdimmorna på den tiden. Inte en mångfald av plötsligt uppdykande jättfärjor såsom numera. Från Åland kunde man sätta kurs över Skiftet från Husö mot Korpo Kråkskärs djupa västsida och i god tid vända runt nordudden in i farleden mot Björkö-huvud. Doften av liljekonvalj och nyutspruckna björklöv svepte kring fartyget i vändningen kring den ljuvliga holmen".

William mindes hur det varit i mörkret på fördäck

Själv kan jag berätta ett litet minne anknutet till Raggen som seglare. Någon av de första dagarna i maj 1970 satt jag i sanden under

palmera i Sarasota, Florida, och diskuterade skymningsseende (mörkeradaptationsproblem) med **William Rushton**, Granits kollega och goda vän (se nedan). Vid den tiden försökte Rushton anpassa sig till rollen som synforskningens "Grand Old Man", från rollen som dess respektlöse Gosse Ruda, och nu satt han och berättade för en grupp yngre synforskare. I den ljumma nattvinden blev det osökt fråga om svunna tiders kyligare kvällar i nordligare vatten och William berättade om en seglats med Ragnar Granit en bekmörk sensommarnatt. "Vi gled in i en vik någonstans i skärgården, och jag såg ingenting". Ragnar sa att nu går vi fram till en boj och beordrade mig fram på fördäck för att lyfta upp den. Lite osäker gick jag fram och lade mig på fördäck, berättade William, och där låg jag och såg fortfarande ingenting. Men plötsligt dök den upp! Som genom ett under, en ljus fläck guppade på det svarta vattnet bara några meter framför oss. "Och jag lyckades få upp den", sa William nöjd, "men jag förstår fortfarande inte vad Ragnar orienterade efter den gången".

När jag senare återberättade denna Rushton-version för Raggen, log han igenkännande. "Det var i Husö vid inloppet till Ämbarsund, under en seglats från Vikminne till Stockholm, jag hade noterat bojen vid utresan från Stockholm".

Detaljerna i berättelsen hänförde Raggen till Williams sinne för dramatik, ”men nog var det beckmörkt när jag styrde in på den”. Väsentligare var att Raggen gjorde mig uppmärksam på något jag inte riktigt hade förstått: Rushtons entusiasm inför detta minne berodde på att han uppfattade situationen allegoriskt, d.v.s. också i forskningen är det så med Ragnar att han onekligen träffar rätt, men den som försöker följa med experimenten fattar inte riktigt hur han kommer till sina slutsatser (denna allegoriska tolkning har fått stöd av **Kai Otto Donner** som arbetade tillsammans med Granit och Rushton i Stockholm).

Bland författare och bildkonstnärer

Den andliga vitaliteten och intresset för allt mellan himmel och jord är en granitsk och granitsk-ringbomsk uregenskap, som sådan säkert rotad i både gener och kulturell miljö. När det sommaren 1988 blev fråga om urvännerna omtalade Raggen sin kusin Lars-Ivar som ”min kusin och bästa vän”. Lars-Ivar Ringbom var konsthistoriker, professor vid Åbo Akademi och kanske mest känd för sin stora bok om *Graltemplet och Paradiset*. Anders Ringbom blev professor i analytisk kemi, och den lite yngre kusinen **Nils-Erik Ringblom**, också han sedan barnsben Vikminne-bo, var som känt kompositör

och under många år intendent för Helsingfors stadsorkester.

I ”Hur det kom sig” beskriver Ragnar ganska utförligt sin skoltids intellektuella miljö; den hade lite med naturvetenskap att göra men litteratur och måleri var desto viktigare. Bland klasskamraterna fanns **Torger Enckell**, målaren, och bland skolkamraterna Torgers bröder **Olof** och **Rabbe**, den förre sedermera litteraturprofessor och den senare både diktare och målare. **Gunnar Björling** var en tid lärarkandidat i ”Norsen”, och Granit hörde till den krets som fortsatte de litterära diskussionerna med Björling efter skoltid.

Tidiga studier

Granit utgick från en krets av konstnärligt orienterade idealister, en krets vars intressen han senare karakteriserat med hägkomsten ”fysik och kemi fördes aldrig på tal”. Hur blev denna humanistiske sanningssökare då nervfysiolog? Just därför att han var sanningssökare, är troligen ett svar så gott som något annat. Någon omedelbar insikt var det dock inte fråga om. Han beslöt sig först för juridik och sommaren 1919 läste han filosofi vid Åbo Akademis sommaruniversitet, och blev där intresserad av psykologi. Medicin började han läsa för att ge psykologin lite ryggrad. Först avslutade

han i varje fall en fil.kand.-examen i vilken ingick teoretisk och praktisk filosofi, estetik och kemi.

Hypotesen om sanningssökande får ett visst stöd av vad Granit senare skrivit om dagen då han fick sitt kandidatbrev: ”i övrigt minns jag den dagen som en av de olyckligaste i mitt akademiska liv. Så överväldigande var känslan av att ha blivit ”magister” utan att ha något verkligt vetande att ty sig till”.

Vinterkriget

När kriget bröt ut blev Granits årgång, de år 1900 födda, inte frontinkallade.

Medicinalstyrelsen utnämnde honom först till vikarie för kommunalläkaren i Kimito, och sedan till distrikts- och frontläkare i Korpo, Houtskär och Iniö socknar. I Korpo kyrkby organiserade Granit ett litet sjukhus och konstaterar att han ”småningom blev mycket skicklig att dra ut tänder, ity att de älskogskranka soldaterna på fronten gärna offrade en ruttan tand för att få se sina flickvänner. Annars var det bara den vanliga rutinen med sjuka magar, svaga hjärtan, små benbrott etc. Mina förlossningar levde på **Fabbe (Fabian) Langenskiölds** goda råd: far aldrig utan barnmorskan! Det rådet följde jag och levde sålunda upp till mitt rykte som professor”.

Ett avgörande vägval

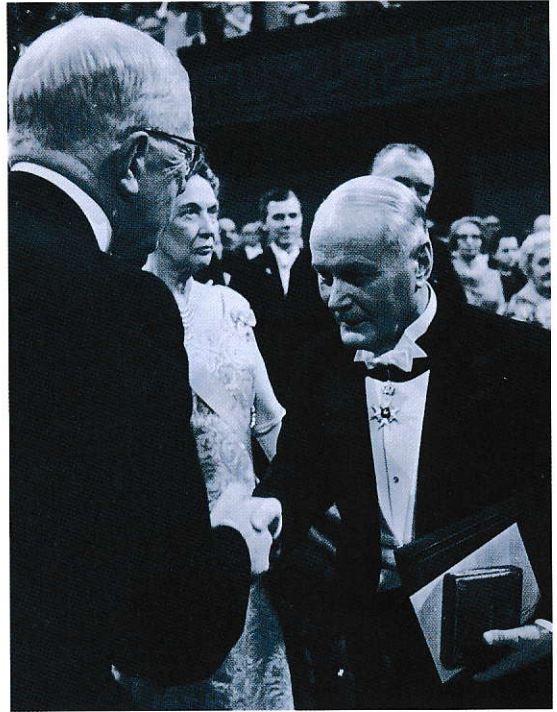
I *Krig och fred* kritiserar **Leo Tolstoj** uppfattningen att det är fältherrars och politiska stormäns personliga beslut som

avgör historiens gång. Han tror att det snarare är fråga om djupare kulturella och ekonomiska nödvändigheter. På samma sätt kan man betvivla betydelsen av enskilda forskares insatser; om en given upptäckt inte görs av forskaren A kommer den istället att göras lite senare av B. Men det hindrar inte att enskilda upptäckter och beslut ändå kan få betydande följder för historiens detaljförlopp.

NÄR DET gäller Ragnar Granits levnadsbana tror jag att han år 1940 gjorde ett beslut som hade minst lika stor betydelse för nervfysiologins utveckling som någon av hans enskilda upptäckter. Granit hade just vid vinterkrigets slut erbjudits chefskapet för ett ögonlaboratorium vid Harvard Medical School. Allt var bäddat för en framtid i USA, vilket – med tanke på att både Hartline och George Wald också verkade där - för en lång tid skulle ha gjort synfysiologin till en ganska helamerikansk affär.

Biljetterna var redan köpta när det kom ett moterbjudande från Karolinska institutet i Stockholm. Med tanke bl.a. på det hotfulla krigsläget i Europa beslöt Granit att stanna i hemknutarna. USA-biljetterna avbeställdes – istället blev det hösten 1940 flyttning till Stockholm, och efter kriget byggde han där upp ett laboratorium, Neurofysiologiska avdelningen av Medicinska Nobelinstitutet, som blev ett verkligt kraftcentrum för integrativ nervfysiologi i Norden och Europa.

Ragnar Granit tar emot
Nobelpriset.

Daisy och Ragnar i
Vikminne.

Vad karakteriserar en god forskare?

Granit brukar hänföra sin forskarframgång till det faktum att han föddes vid rätt tidpunkt, d.v.s. han började studera vid tiden för elektronrörförstärkarens genombrott. Helt tillräcklig är dock inte förklaringen – nya tekniker dyker upp vid alla tider.

Det är klart att en glimrande snabb tanke kombinerad med en flödande kreativ energi gjort sitt för saken, och det intellektuella självförtroende som gör att en människa tänker vidare på egen hand, framåt och över gränserna för det idag kända; och detta svåra att kunna föreställa sig hur naturen kunde tänkas fungera.

Alla Raggens tidigare medarbetare vittnar om en ytterligare, och helt avgörande, egenskap: att han är en otroligt skicklig och snabb experimentator. I fysiologi är det A och O att kunna handskas med apparater och djur. Granit har varit en utpräglad, och enligt egen utsago i början alltför extrem, experimentator, alltid i farten med experiment från 1920 till långt in på 1960-talet. Om jag förstår honom rätt

menar han att det skulle ha lönat sig att tänka efter lite bättre i början, under näthinnetiden. Han ser sig själv som motpol till William Rushton som tänkte bra men ”inte hade händer för experiment”. Och William ”var för teoretisk, han ville tvinga naturen att bete sig enligt de Rushtonska idéerna – och därmed bevisa Williams snille”. Raggan menar att han själv igen inte hade tillräckligt tålamod i början för läsning och planerande analys. Han tycker nu att han alltför mycket litade på att naturen skulle blotta sina hemligheter för den skicklige experimentatorn och att de senare arbetena kring rörelsekontroll var bättre än ”de fritt blommande ungdomsarbetena om näthinnan”.

Bland blommor och träd

En jämförelse mellan Ragnar Granit och hans andra ögonvän under ett halvsekel, Keffer Hartline, visar att också där fanns psykiska olikheter. Keffer uppskattade mest helt orörd natur och lät växtligheten frodas vilt och fritt kring sitt hus i Maryland,

medan Raggen – under trädgårdslärarinnan Daisys professionella överinseende – noggrant vårdat och tuktat blommor och buskar kring kaptenshemmet i Vikminne.

Sommaren 1988 var fruktansvärt torr och Raggen vandrar lite uppgiven omkring bland förödelsen. ”Vad kan en 88-åring göra annat än vakta förfallet i trädgården”, muttrar han. Grannröda rosor lyser dock upp gräsmattan och den ena tappert överlevande botaniska rariteten efter den andra, den violetta *Sidalcean*, och i skydd vid husknuten en sällsynthet från öster, *Actinidia*, med blad som den italienska flaggan i grönt-vitt-rött. För Raggen är dessa rara blomster mycket mer än bara estetisk njutning. Alltsedan barndomen har han haft ett linneanskt intresse för växter. I England skulle man kalla honom ”A true naturalist”.

Ett speciellt glädjeämne för äldre människor är att betrakta livet i trädens tidsskala. Raggen har skött om sin fars, forstmästarens, trädplanteringar: cembratallar, exotiska granar och olika slag av lärkträd. De milda skärgårdsvintrarna möjliggör en mångfald av trädslag. Raggen

har själv planterat en lund på en tidigare äng. Där växer numera lind, silverpil, ek och rönn. Han pekar på en ek som planterades då han fyllde 70. ”Då var den som den här kätten, knappt en manslängd, och nu är den ett träd”.

Ragnar Granit avled 90 år gammal i mars 1991. ■

Artikeln är förkortad av Nina Söderlund.

ARTIKELFÖRFATTARE:

TOM REUTER är född i Helsingfors år 1936. Han är filosofiedoktor och professor emeritus, i zoologi vid Helsingfors universitet.

Kontakt: tom.reuter@helsinki.fi